

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕРЕСІВ ПІДДАНИХ КИЇВСЬКОЇ РУСИ ЧЕРЕЗ ЗВЕРНЕННЯ ДО КНЯЗІВСЬКОЇ ВЛАДИ В ЯЗИЧНИЦЬКИЙ ПЕРІОД

REALIZATION OF THE INTERESTS OF THE SUBJECTS OF KYIVAN RUS THROUGH THE APPEAL TO THE PRINCELY POWER IN THE PAGAN PERIOD

Настюк А.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Академія праці, соціальних відносин і туризму

Басенко С.В., аспірант
Академія праці соціальних відносин і туризму

У роботі ми поставили за мету проаналізувати факти звернень підданих до князя, які відображені в літописних джерелах, щоб дослідити роль комунікації між народом та владою в період Київської Русі. Хронологічні рамки нашого дослідження охоплюють проміжок від запрошення Рюрика на князювання до смерті Володимира Святославича. Причиною вибору даного історичного періоду була домінація язичницьких вірувань у світобаченні народу.

Ми провели дослідження джерельної літописної бази і звернули увагу на те, що наслідком звернень до Ігоря Рюриковича було реагування його підданих на недостатнє матеріальне забезпечення війська та порушення правил в системі збору данини. Обидва досліджені нами звернення до князя носили фінансовий характер. Спроба князя вдовольнити інтереси одних за рахунок ігнорування звернення щодо порушення права інших призвела як до його смерті, так і смерті його людей.

Нами було з'ясовано, що на князя Святослава Ігоровича у всіх трьох зверненнях підданих до нього здійснювався психологічний тиск через родинні зв'язки. Про християнські сили на чолі з княгинею Ольгою, використовуючи сімейні зв'язки, намагались тиснути на князя та схилити його до рішення прийняття християнства і зірвати військову кампанію в Болгарії. Ми у своєму дослідженні припустили, що смерть князя відбулась із-за його непоступливості і не достатньої компетенції у виробленні компромісного рішення, яке влаштувало б обидві сторони.

Ми, аналізуючи звернення воєвод до Ярополка Святославовича та їх реалізацію, прослідкували тенденцію ослаблення влади князя та посилення ролі княжих фаворитів, які маніпулювали його рішенням через м'якість характеру та довірливість князя, що вкінці і призвело до зради і його смерті.

Наше дослідження вказує на те, що при Володимирі Святославовичі через звернення до нього відбувався вплив на рішення князя у військовій, релігійній, правовій сфері. Здатність князя вміло реагувати на звернення до нього підданих та виробляти компромісне рішення дало можливість йому провести цілий ряд реформ та посилити роль князівської влади в Київській Русі.

Ключові слова: Князівська влада, Київська Русь, піддані, комунікація, звернення до князя, княжа політика.

In this work we set out to analyze the facts of the appeals of the subjects to the prince, which are reflected in the chronicle sources, in order to study the role of the communication between the people and the authorities in the period of the Kyivan Rus. The chronological framework of our study covers the period from the invitation of Rurik to the reign until the death of Volodymyr Sviatoslavych. The reason for choosing this historical period was the dominance of the pagan beliefs in the worldview of the people.

We conducted a study of the source chronicle base and drew attention to the following fact that the consequence of appeals to Ihor Rurikovich was the reaction of the insufficient material support of the army and violation of the rules in the system of the tribute collection. Both appeals to the prince that we have studied were of a financial nature. The prince's attempt to satisfy the interests of some at the expense of ignoring appeals about the violation of the rights of others led to both his death and the death of his people.

We have found out that all three appeals to the Prince Sviatoslav Ihorovych were subjected to the psychological pressure through family connections. Pro-Christian forces led by Princess Olha, using family ties, tried to put a pressure on the prince and persuade him to convert to Christianity and disrupt the military campaign in Bulgaria. In our research, we have suggested that the prince's death was due to his intransigence and his lack of competence in developing a compromise solution that would have satisfied both sides.

Analyzing the voivodes' appeals to Yaropolk Sviatoslavovych and their realization, we traced the tendency of weakening the power of the prince and strengthening the role of princely favorites who manipulated his decision through the softness of character and gullibility of the prince, which eventually led to his betrayal and death.

Our research indicates that under Volodymyr Sviatoslavovych through appeals to him, the prince's decisions in the military, religious, and legal spheres were strongly influenced. The ability of the prince to skillfully respond to the appeals of his subjects and develop a compromise solution enabled him to carry out a number of reforms and strengthen the role of princely power in Kyivan Rus.

Key words: Princely power, Kyivan Rus, subjects, communication, appeals to the prince, princely policy.

Постановка проблеми. Під впливом теорії формального підходу склався стереотип, що в період Київської Русі князі могли управляти країною в цілому ігноруючи волю підданих, так як в той час була монархічна форма правління. Але слід зазначити, що не дивлячись на те, що в монархічній формі правління князь виступав сувереном, він разом із тим не міг керуватися виключно своїми інтересами, опираючись лише на силу в процесі виконання своєї функції, ігноруючи інтереси племінних, міських та службових елітарних груп. Для стабільного функціонування країни князь мусив опиратись на інститути та суспільні групи, які підтримували стійкість системи. Князівська влада мусила реагувати на деструктивні процеси, що вели до внутрішніх протиріччя в суспільстві і загрожували її пануванню. Для стабільності реалізації князем своїх функцій слід було мати механізм по виявленню та запобіганню

проблемних ситуацій. Цим механізмом, на нашу думку, була можливість звернутись до князя особисто або через своїх представників. Аналіз подій в літописних джерелах, що пов'язаний із зверненням підданих до князя дасть нам можливість краще зрозуміти роль та процес комунікації підданих із князівською владою і те, які наслідки виникали, коли князь і піддані не могли прийти до компромісного рішення, яке б вдовольнило обидві сторони.

Зіткнення інтересів князівської влади із підданими могло призвести до дестабілізації ситуації в Київській Русі. Для запобігання кризи князі, з однієї сторони, мали б іти на компроміси, щоб послабити протиріччя в державі, а з іншої сторони вони не мали стати маріонетками в руках воєвод, бояр, старців градських, родо-племінних еліт або про християнських чи язичницьких сил. У своєму дослідженні ми взяли саме язичницький та ранній

християнський період правління Володимира, так як у цей проміжок історії в Київській Русі був сильний вплив язичницького світобачення.

Оцінка стану наукового дослідження. Питанням дослідження історії комунікації підданих із князем в Київській Русі в своїх роботах торкалися: Грушевський М.С., Аркас М.М., Котляр М.Ф., Толочко П.П., Войтович Л.В., Шевченко А.С., Кудін С.М. та інші. Ми вважаємо, що потрібно більше звернути уваги на підстави та процес звернення до влади та яких здійснювався взаємозв'язок комунікації між підданими та князем.

При дослідженні ми зіткнулися з проблемою недостатнього висвітлення та об'єктивності в джерельній базі, що до інформації, про зверненні підданих до свого князя та налагодженню комунікації між народом та владою. В інформації відчувається необ'єктивність щодо оцінки вирішення князем проблеми, так як літописець використовує релігійну агітацію, намагаючись очорнити діяльність язичників князів. Особливо піддавався критиці Святослав Ігорович, із-за того, що відмовлявся змінювати свою віру.

Метою нашого дослідження є аналіз літописних даних, які розкривають події, пов'язані із зверненням підданих до князів, наділених владними повноваженнями від Рюрика до смерті Володимира Святославича для налагодження взаємної комунікації з метою вирішення нагальних проблем, що торкалися їхніх інтересів.

Викладка основного тексту. У 862 році на півночі Русі, згідно з літописними даними, племенам чудь, словен, меря, кривичів вдалося вигнати варягів. Перемога над ворогами не принесла миру, оскільки кожне з племен керувалося своїми внутрішніми інтересами, що призводило до родоплемінних конфліктів [1, с. 8]. Зовнішня загроза стимулювала їх до вироблення компромісної стратегії, щоб припинити міжплемінні конфлікти. Племена прийшли до думки, що їм слід шукати князя, який володів, управляв та судив їх по правді [2, с. 30]. З цією метою вони послали делегацію до варягів із пропозицією прийти на князювання.

Никонівський літопис надав більш поглиблену інформацію про зазначені події. Вказувалося на те, що племена вирішили пошукати собі князя серед своїх претендентів, дунайців (болгар), хозар та полян і варягів. Коло кандидатів на княжий стіл, до яких звернулись представники племен, не обмежувалося виключно варягами. У літописі пояснюється чому вибрали саме варягів. Інші претенденти боялись їх звичаїв звичаїв та характеру і тільки три брати погодились (Рюрик, Трувор, Синеус) [3, с. 8–9].

Представники від чуді, словен та кривичів звернулись до Рюрика та його братів, вказуючи «Земля наша велика и обильна, а наряда в ней неть; да поидете княжить м володети нами» [4, с. 7].

Представники племен звернулись до Рюрика та його братів, запропонувавши їм стати князями, щоб ті встановили порядок та володіли, керували і судили за місцевим звичаєвим правом. Ймовірно звичаєве право ставило перед князем доволі жорсткі умови, що відлякало більшість претендентів і тільки три брати погодились на умови.

Звісно історія із запрошенням, можливо, має легендарне походження і не співвідноситься з дійсністю, але суть даної події в наданні легітимності князю до дому Рюриків, щоб легалізувати право зазначеного дому на владу. Одним із факторів даної легалізації є звернення представників племен до свого майбутнього князя і вироблення умов на князювання. Ми бачимо, що згідно легенди, майбутній правлячий дім Рюриків отримав свою владу не як результат завоювання, а як звернення народу із пропозицією йому князювання.

У 944 році до князя Ігоря звернулись його бояри. Ціль звернення була вимога до князя, щоб він разом із ними відправився збирати данину у древлянську землю. Літопис описує дану подію наступним чином: «Рекоша дружина

Игореві: Отроцы Свентелжи изодѣлися соуть оружіемъ и порты, а мы нази. Поиди, княже, в дань, а мы с тобою, да и ты, господине, добоудешь и мы» [5, с. 102]. Звернення до князя, на нашу думку, є унікальним. Це перші літописні дані, де до князя звертаються бояри, які представляли його військо, скаржачись на їхнє матеріальне забезпечення. Ними наголошувалося, що забезпечення княжої дружини гірше налагоджене, чим у воєводи Свенельда, дружина якого, на відміну від княжої, була повністю оснащена та матеріально забезпечена. Ймовірно цими словами вони намагались присоромити князя і довести до нього думку, що той поганий господарник і не дбає про своїх людей, на відміну від воєводи Свенельда. Тим самим вони хотіли вказати на те, що авторитет князя падає, а воєводи Свенельда зростає, що ослаблює позиції князя Ігоря. Фактично бояри у зверненні звинувачували князя в тому, що він не в повній мірі виконує взяті на себе зобов'язання по утриманню своїх людей. Для того, щоб вирішити зазначену проблему вони запропонували князю ряд дій, суть яких полягала в організації збору данини в древлянській землі. Вони наголосили на тому, що запропонована ними пропозиція вирішить матеріальне становище як князя, так і їхнє. Отже люди князя не просто звернулись до нього, щоб поскаржитись на їхнє погане становище, а запропонували йому комплекс дій, який мав вирішити як їхні проблеми, так і проблеми князя.

Друге звернення до князя Ігоря було пов'язане із першим. Коли він, зібравши данину в древлянській землі, повертався до Києва, вирішив знову повернутись до древлян та повторити її збір. Цими діями князь порушив правила збирання данини, так як дань збирали один раз в рік. Коли древляни дізнались, що князь Ігор повертається до них, щоб знову зібрати данину, частина їх зайняла доволі радикальну позицію, суть якої зводилась до того, що якщо вовк прийшов красти овець, то буде знищувати все стадо доги, поки його не вб'ють. Тому, щоб Ігор не розорив та не знищив їх, його слід вбити [6, с. 61]. Але перемогли прихильники миру. Вони звернулись до князя і попросили його відмовитись ще раз збирати данину, оскільки він уже зібрав її, та повернутись до Києва [7, с. 35–36]. Древляни, звертаючись до князя, вказували йому на те, що його дії є незаконні та безглузді. Незаконність полягає в тому, що у древлян вже збиралась данина цього року, як це було передбачено умовами договору між Великим князем Русі та древлянами. Безглуздість виражалась у тому, що так як древляни вже заплатили данину, то у них не було можливості заплатити ще раз. Древляни, які виступали за мир з Києвом, звертаючись до князя намагались переконати його на збір данини. Вони розуміли, що сили не рівні і вбивство князя та його людей спровокує жорстоку каральну акцію з боку княжої адміністрації. Вони сподівались, що князю не потрібний військовий конфлікт і той піде на компроміс. Князь проігнорував миролюбне звернення древлян, що мало катастрофічні наслідки як для нього, так і для древлян. Так як князь не задовольнив пропозицію у зверненні древлян, він тим самим ослабив позиції прихильників миру, чим скористались їх войовничі опоненти. Князь Ігор і його люди попали в пастку та були вбиті [8, с. 106]. Це призвело до самої жорстокої та безпринципної війни.

Наслідком ігнорування князем Ігорем звернення древлян було вбивство князя та його людей. Древляни, ймовірно, не тільки вбили князя і його людей, але й пограбували їх, забравши їхнє майно. Древлянський князь Мал навіть хотів забрати собі Ольгу, дружину вбитого Київського князя [9, с. 368].

Древляни двічі відправляли своє посольство із зверненнями до княгині Ольги, пропонуючи їй стати дружиною їхнього князя. Фактично древляни пропонували через шлюб досягнути примирення між ними та Києвом. Ольга наказала знищити цих два посольства, але разом із

тим ввела древлян в оману, що вона готова одружитись на князю Малу. В результаті, їй вдалося заманити на похорони свого чоловіка древлянську племінну еліту та підступно убити їх усіх [10, с. 283–284].

До князя Святослава звернулася його матір княгиня Ольга, пропонуючи йому прийняти християнство. Ми вважаємо, що дане звернення не стільки було зверненням матері до сина, як тим, що Ольга представляла частину руської еліти, яка була про християнсько налаштована і зацікавлена в початку процесу християнізації Київської Русі [11, с. 22–23]. Слід зазначити, що в цей час де юре правителем Київської Русі був саме Святослав, а не його мати Ольга. Про християнські сили пропонували Святославу прийняти християнство, щоб посилити свої позиції. Князь Святослав відмовився прийняти християнство, мотивуючи це тим, що він втратить свій авторитет у війську [12, с. 30], [6, с. 63]. Слід зазначити, що літописець, будучи християнином, описуючи ці події висвітлив Святослава як поганого сина, так як він не слухав матір і за це Бог покарав його [1, с. 27].

Відмова князя Святослава хреститись не зупинили Ольгу та про християнські сили хрестити Русь. Княгиня Ольга разом із своїми прихильниками, не дивлячись на небажання співпрацювати про християнізації з Візантією, із-за погіршення дипломатичних відносин переорієнтувалася на німецького короля Оттона I. Вдалось організувати прибуття місії на чолі з єпископом Альбертом, який діяв в інтересах архієпископа Вільгельма Мугунція [13, с. 218]. Але Святослав звів нанівець дану місію, тим самим призупинив співпрацю між Києвом та німцями [14, с. 39].

Наступне звернення до князя було від киян. Коли князь Святослав Ігорович воював у Болгарії, цим скористалися половці та організували похід на Київську Русь. Половці стали розоряти землі та оточили Київ, де знаходилася мати і діти князя. Кияни звернулись до князя, щоб він «Ти княже, чужі землі шукаєш і далекі території оберігаєш, а древне своє володіння Київ і матір свою та дітей залишив без оборони, це побачили печеніги і місто мало не захопили. І якщо не прийдеш і не захистиш, то печеніги назад повернуться і місто захоплять. Ти мав більше жаліти свою стареньку матір та дітей і не допустити, щоб вони попали в полон до ворогів» [7, с. 48].

Ми бачимо, що кияни, коли зверталися до князя, фактично звинувачували його в тому, що він більше дбає про чужі захоплені ним землі, чим про Київ. Також вони вказали князю, що поки він воює в чужих землях, ворог розоряє його землі та бере в осаду Київ. Фактично вони звинувачували князя у тому, що він не виконує свої функції та не захищає свої землі. Також князя звинуватили у тому, що той безвідповідальний син та батько. Адже він не просто залишив без захисту столицю, але й свою стареньку матір Ольгу і своїх дітей. Після того, як князь Святослав отримав дане звернення, він зібрав свої війська та відправився воювати з половцями. А після того як їх розбив, відправився до матері [1, с. 28].

Звертаючись до князя Святослава, від нього вимагали захисту Києва від печенігів. Для того, щоб князь пішов назустріч зверненню киян, у нього намагались викликати сором за свою бездіяльність як військового лідера захисника, що не може захистити ні жителів своєї столиці, ні матері, ні дітей.

Фактично в зверненні киян князь піддавався критиці не тільки з точки зору військової діяльності, але й з морально-етичної сторони. Князь виставлявся як поганий син та безвідповідальний батько.

Дана тактика виявилася доволі успішною для киян. Князь Святослав покинув Болгарію і відправився захищати Київ. Ці кроки послабили позиції Святослава в Болгарії, що призвело до повстання проти нього і втрати контролю над захопленими територіями [15, с. 488–489].

Після війни з печенігами Святослав хотів негайно повернутися в Болгарію, але до нього звернулася мати. Вона просила Святослава залишитись, аргументуючи, що вік та хвороба не дадуть їй прожити довго і вона хотіла б, щоб Святослав похоронив її, виконавши обов'язок сина. Ольга вказала на те, що після того як вона помре і Святослав похоронить її, він може відправитись куди хоче [5, с. 107]. На перший погляд звернення Ольги мало особистий сімейний характер, але те, що Святослав задовольнив прохання матері і залишився в Києві фактично зупинило повернення Святослава з військом у Болгарію, що ослабило в даному регіоні позиції русів і посилювало повстанці та дало можливість витіснити звідти русів. Коли князь поховав матір та повернувся в Болгарію, там укріпились повстанці. Князю Святославу довелося заново захоплювати дані території [3, с. 36–37]. Святослав не відмовився від захоплення і утримання Болгарії.

Те, що князь не прислухався до київських еліт і продовжив війну в Болгарії, підірвало його авторитет у Києві. Коли князь після поразки повертався в Київську Русь через дніпровські пороги, йому перегородили шлях печеніги. Святослав мусив зимувати на порогах, ймовірно чекаючи підтримки з Київської Русі, але ні один його син, ні воеводи з боярами не прийшли йому на виручку. Зрозумівши, що допомоги не варто чекати весною Святослав спробував пробитись своїми силами, але його люди були розбиті, а він сам загинув [16, с. 33–34]. Ми вважаємо, що саме небажання князя реагувати на звернення до нього з боку київських еліт і призвело до його смерті.

Слід зазначити, що літописець у всіх зверненнях до Святослава хотів принизити його з точки зору морально-етичних норм. Князь не слухався своєї матері. Князь залишив матір та дітей на поталу ворогу. Князь хоче залишити хвору матір і не підтримує її, тому хвора мати мусить фактично благодати свого сина, щоб він залишився з нею в останні її дні та поховав її. При зверненнях до князя він характеризується як поганий син та безвідповідальний батько. Отже через описування комунікації Ольги та київських еліт із князем літописець змалював образ Святослава як безвідповідального, аморального закоренілого язичника.

Після смерті князя Святослава Ігоровича виник конфлікт між його синами – Ярополком та Олегом [17, с. 53]. Олег у 975 році убив сина київського воеводи Свенельда. Після втрати свого сина, Свенельд звернувся із індивідуальною скаргою до Ярополка, щоб той встановив справедливість і покарав Олега, усунувши його від управління в древлянській землі. Ймовірно саме звернення Свенельда послужило тригером тому, що в 977 році Ярополк розпочав війну проти свого брата, древлянського князя Олега [1, с. 31–32]. Однією із причин війни було індивідуальне звернення. В результаті даного протистояння древляни прогнали війну, а Олег загинув. Коли Ярополк дізнався, що його брат втопився в рову, коли відступав в Овруч, то засмутився. Він звинуватив в смерті брата Свенельда і обіцяв його покарати за це [7, с. 56]. Тут слід вказати на те, що Свенельд не вимагав смерті Олега, а хотів, щоб вбивцю його сина усунули від управління древлянською землею. Він казав «йди на брата свого, і примієши владу его» [3, с. 38]. Отже дане звернення полягало в покаранні древлянського князя за вбивство шляхом усунення його від влади. Під час війни, із-за того, що князь Олег загинув і із-за гніву Ярополка постраждав сам Свенельд, так як більше літописець про нього не згадував.

Володимир Святославович, Новгородський князь звернувся до свого брата, Київського князя Ярополка. Суттю звернення була офіційна об'ява війни Ярополку із-за образ, які були нанесені Ярополком Володимирові (вигнання Володимира з Новгорода і страх Володимира, що брат хоче його вбити) та звинувачення Ярополка у вбивстві їхнього брата Олега [7, с. 57]. Дане звернення

не носило ні рекомендаційний характер, ні ультиматум. Воно констатувало факт продовження протистояння між князями і вказувало мотиви Володимира.

Володимир, готуючись до війни із своїм братом Ярополком, хотів залучитись підтримкою полоцького князя Рогвольда через заключення династичного шлюбу з його дочкою Рогнедою [9, с. 210].

Рогнеда звернулася до послів Володимира, вказуючи на те, що вона не має бажання виходити за Володимира, так як його мати була рабинею, а бажає стати дружиною за його брата опонента Ярополка [1, с. 32].

Відповідь Рогнеди Володимиром була сприйнята як відмова в образливій формі та спричинила війну, захоплення Володимиром Полоцька, вбивство Рогвольда та його синів і насильне одруження на Рогнеді [12, с. 69].

Під час війни між Київським та Новгородським князем, до Київського князя Ярополка звернувся його воєвода та радив йому вибрати оборонну тактику і сидіти в Києві, а не йти на зустріч військам Володимира, щоб зустріти їх у полі. Коли Володимир, не отримавши супротиву з боку Ярополка підійшов до Києва, Блут звернувся до князя і порадив йому покинути місто, так як в ньому, з його слів, посилюлись симпатії до Володимира і Ярополку там було небезпечно знаходитись. Після втечі Ярополка з Києва, Блут звернувся до князя, запропонувавши йому уступити братові і піти на перемовини з ним. На перемовинах Ярополк був убитий. Всі три пропозиції Блута призвели до падіння Ярополка. Причиною було те, що воєвода Блут зрадив князя і переметнувся на сторону Володимира [5, с. 111–112]. Дана комунікація Блута та князя Ярополка характеризується як підстава, де маніпулятор Блут через свої звернення виробляє у князя Ярополка таку модель поведінки, яка остаточно підірвує авторитет князя, послаблюючи його позиції та посилюючи позиції його опонента Володимира, що в кінці закінчується грамотно розставленою пасткою та смертю князя.

У зв'язку з проведенням язичницької релігійної реформи, Володимиром у 980 році було поновлено принесення в Києві людських жертвоприношень [13, с. 234], [18, с. 13–14]. У 983 році князь Володимир повернувся із успішного походу на ятвягів. У зв'язку з перемогою над ятвягами, Володимир в Києві почав здійснювати обряди принесення в жертву полонених та тварин, щоб подякувати богам. Саме в цей час до князя звернулись вельможі та старійшини і запропонували князю принести в жертву богам когось із хлопців і дівчат. Ймовірно вони вважали, що тварини і полонені не є достатньою жертвою і для того, щоб показати вірність богам, слід принести в жертву когось із місцевої молоді. Вибір кого слід принести в жертву пропонували здійснити за жеребкуванням. Князь задовольнив дане звернення, в результаті чого вибір впав на сина варяга, який жив в Києві і таємно сповідував християнство. Батько став чинити опір, захищаючи сина але їх обох було вбито [7, с. 62–63].

Дане звернення стосувалось рекомендації князю, що слід принести в жертву місцевого. Той має бути молодим. Стать жертви не є важливою, її слід вибрати за жеребкуванням. Фактично вельможі і старійшини вважали, що князь не достатньо жалує своїх богів.

У 985 році під час війни Київської Русі з болгарами, до князя Володимира Святославовича звернувся воєвода Добриня, який запропонував припинити війну з болгарами та залишити їхню землю. Добриня мотивував свою пропозицію тим, що болгари доволі багаті, так як ходять всі в чоботах, а русам треба завойовувати тих, хто ходить в лаптях [1, с. 36]. Добриня, звертаючись до князя, ймовірно мав на увазі, що багатих болгар важко буде підкорити, тому слід шукати бідних, яких, на його думку, менш затратніше буде підкорити та підтримувати на їхній території свою владу, заставляючи їх же платити данину. Авторитет та сила дозволяли Добрині, звертаючись до князя

та рекомендуючи йому певну модель поведінки, впливати на реалізацію зовнішньої політики у Київській Русі. Слід зазначити, що Володимир Святославович дослухався до поради Добрині і покинув болгарську землю.

У 988 році Володимир Святославович зібрав своїх вельмож і старців градських, розповідаючи їм, що до нього звернулись вольські болгар та пропонували прийняти магометанство. Потім прийшли римляни і пропонували прийняти свою релігію. За ними прийшли євреї, агітуючи за іудаїзм. А після них прийшли візантійці і запропонували прийняти їхню віру. Князь хотів від них почути пораду, яку релігію слід вибрати.

Вельможі та старці градські, вислухавши князя, звернулись до нього і висловили наступну свою пораду Київському князю. Вони вказали, що ніхто із них свого критикувати не буде, а навпаки хвалити. Якщо князь хоче перевірити, то слід відправити до них свою делегацію, щоб вони на місці перевірили, як проходять релігійні обряди та які їхні релігійні закони. Князю Володимирі сподобалась порада, яку йому надали і він відправив делегацію добрих та мудрих мужів у кількості 200 людей. Коли делегація повернулася, то розказала про релігійні обряди, які вони побачили. Більше всього хвалили візантійську віру. Бояри сказали князю, що якщо б грецький закон (грецька віра) був поганим, то мудра Ольга його не прийняла б. Тоді князь звернувся до них і сказав, яку тоді віру приймемо? Бояри та старці градські сказали, яку князь вибере, ту і приймемо [19, с. 76–77], [11, с. 24–25].

Отже при виборі релігії князь звернувся за порадою до бояр та представників міст. Вони, в свою чергу, звернули увагу на те, що агітатори по своїй природі не могли бути об'єктивні, тому слід зібрати експедицію із мудрих людей, які б поїхали в ті країни і перевірили чи все, що їм казали проповідники відповідає дійсності і, щоб вони на місці все перевірили. Чому князь дане питання прийняв не сам, а звернувся до елітарних груп? Можливо князь хотів дізнатись від них, яка релігія їм більше підходить і після введення якої вони не будуть чинити супротив. Також, можливо, своїми діями князь хотів переключити відповідальність за введення нової релігії на них. Якщо князь справді керувався цим умислом, то слід сказати, що бояри його переграли, вказавши, що їм більше подобається грецька віра, мотивуючи це тим, що Ольга вибрала саме її. Але остаточно прийняття рішення має бути не за ними, а за князем. Вони, в свою чергу, виконують його волю як вірні піддані. Отже піддані, звертаючись до князя, висловили свою волю, що краще прийняти грецьку віру, але відповідальність за прийняття рішення переключили саме на князя. В цілому князь прислухався до висловленої пропозиції та прийняв християнську віру з Візантійської імперії. Ми вважаємо, що князь Володимир перед тим, як прийняти таке важливе рішення як перехід до монотеїстичної релігії хотів заручитись підтримкою боярства та представників міст, щоб не допустити втрати підтримки князівської влади при переході до нової релігії.

З прийняттям християнства церковні ієрархи теж зверталися до князівської влади із своїми проханнями та пропозиціями. Приклади таких звернень є в літописних джерелах. Наприклад, через візантійську церкву до князя Володимира зверталися церковні ієрархи, які рекомендували йому не підтримувати дипломатичні відносини з Папою Римським, мотивуючи це тим, що той не правильно трактує християнство [7, с. 78].

Другий приклад втручання духовних ієрархів пов'язаний із законодавчим регулюванням покарань. Володимир Святославович після прийняття християнства пом'якшив покарання за злочини. Пом'якшення законодавства за злочини призвело до збільшення їх кількості та посилення в Київській Русі криміногенної ситуації. Митрополит Леоній у 996 році відправив до Володимира двох єпископів, які звернулися до нього із скаргою на те,

що кількість злочинів із-за м'якості князя збільшилась, так як злочинців відпускали і вони, не боячись покарань, знову вчиняли нові злочини. Від безкарності до них приєднувались нові люди, які теж починали вчиняти злочини. Священники вказали на те, що князь поставлений Богом для того, щоб карати злочинців і захищати невинних. Він має всіх злочинців, яких приводили до нього, належно по закону карати і при необхідності страчувати за законом, тим самим роблячи богоугодну справу [1, с. 54], [3, с. 67]. Володимир дослухався до поради священників і посилив покарання за злочини, тим самим виправивши ситуацію із злочинністю.

Також до князя Володимира звернулись вельможі, вказуючи на те, що він має велике військо, а іноземці приходять та воюють на землі Київської Русі.

Вельможі вказали на те, що причиною того, що ворог приходить та розорює землю Русі є те, що ні він, ні його діти та воєводи походами на ворогів не ходять. Було також вказано на те, що такі миролюбиві дії князя ведуть до ослаблення війська, оскільки коні та амуніція знищується даремно, а земля терпить розорення. Князь, вислухавши звернення до нього вельмож, прислухався до них, зібрав військо та відправився в похід: від Києва на печенігів, від Новгорода на чудь [7, с. 84–85].

Ми бачимо, що звернення вельмож до князя по своїй сутності було результатом невдоволення тим, що ні Київський князь, ні його діти не організовують походи проти ворогів Київської Русі і ведуть війни від оборони.

Вони також підійшли до цього питання з точки зору економіки. На їхню думку військо, яке не воює, ослаблюється. Воно потребує багато ресурсів та постійно несе небойові втрати в конях і зброї. Отже військо переводить багато ресурсів, а свого головного призначення запобігання ворожим нападам не виконує, тому населення несе великі збитки від ворожих набігів. У зверненні вельмож проглядається думка, що на військо тратять багато ресурсів, а землі продовжують розорятись із-за пасивності князя. Отже держава розоряється як від дій ворогів, так і від рішень князя. Князь зрозумів, що вельможі та церква вважають, що він неефективно бореться із злочинцями та зовнішніми ворогами і йому слід змінити свою політику в даному питанні. Князь під тиском скарж це і зробив.

Висновок. Сама концепція виникнення держави в східних слов'ян в літописних джерелах популяризувалась як результат комунікації племен з претендентами на князівську владу. В структурі звернень племен до претендента на княжий стіл спочатку вказувалась проблема, в наступній частині висувалась пропозиція і в заключній частині вказувались умови співпраці обох сторін. Племена визнавали претендента своїм князем і корились йому, а він мав судити їх за місцевим правом. Отже князь мав здійснювати свої функції згідно права та поваги до місцевих звичаїв.

Правом звернення до князя в язичницький період користувались представники місцевих племінних еліт (ільменські словени, кривичі, чудь, древліани), представники княжої адміністрації, представники міських еліт (старці градські), представники церкви, представники правлячого дому Рюриків.

Звернення до князя підданих могло мати як представницький, так і особистий характер. В літописах згадуються: племінні князі, воєводи, старці градські, бояри, патріарх, єпископи, що або самі безпосередньо звертались до князя, або через своїх представників, коли це стосувалось інтересів суспільних груп. Звернення в своїй структурі могло мати характер рекомендації, попередження, осуду, погрози, прихованої маніпуляції.

Причиною звернення до князя слугувати питання управлінсько-організаційного, правового, військового, релігійного характеру. Тобто це – неналежне матеріальне забезпечення війська, порушення правил збирання данини, укладання династичного шлюбу, не виконання князем свого обов'язку щодо захисту країни, щодо покарання князя за наказ вбивства сина воєводи, неналежний захист країни, правил проведення релігійних обрядів, тактики ведення війни, припинення війни та відмова від завоювань, рекомендації щодо вибору релігії, дипломатична політика, вимога до сурової відповідальності злочинців за вчинення тяжких злочинів та інше.

Окремо можемо виділити питання стосовно доброчесності та моральності князя. Прикладом може бути осуд князя за недотримання ним морально-етичних норм. Наприклад, неналежне виконання князем своїх обов'язків перед матір'ю та не достатній захист своїх дітей. Як правило, князь піддавався суспільному осуду.

При ігноруванні князем звернення до нього його підданими або неможливістю знайти компроміс між двома сторонами могли настати наслідки. І в язичницький період такими наслідками могла бути втрата довір'я до князя, що могло призвести до смерті князя та його людей і їх грабунку. Але слід зазначити, що і сліпе необдумане виконання звернення до князя довіреної особи могло призвести до його смерті. Підпадаючи під вплив своїх фаворитів і вдовольняючи їх звернення, князь ризикував бути зраджений та вбитий.

Ми вважаємо, що звернення княгині Ольги до її сина Святослава мало не тільки особистий але й представницький характер, де княгиня виступала від імені про християнських сил.

У дохристиянський період ми бачимо, що за індивідуальними зверненнями до князя стояли воєводи та бояри, які представляли як свої інтереси, так і інтереси елітарних груп та мали суттєвий вплив в Київській Русі і, фактично, являлися княжими фаворитами, що і давало їм можливість напряму звертатись до князя і впливати на його рішення по реалізації звернення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полное Собрание Русских Летописей. Лаврентьевская и Троицкая летописи. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1846. Т. 1. 267 с.
2. Полное Собрание Русских Летописей. Летописный сборник именуемый тверскою летописью. Санкт-Петербург: Типография Леонида Демиса, 1863. Т. 15. 267 с.
3. Полное Собрание Русских Летописей. Патриаршая или Никоновская летопись. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1862. Т. 9. 256 с.
4. Полное Собрание Русских Летописей. Симеоновская летопись. Типография М.А. Александрова, 1918. Т. 18. 316 с.
5. Полное Собрание Русских Летописей. Псковские Софиевские летописи. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1851. Т. 5. 275 с.
6. Толочко Петро Київська Русь. К: Абрис, 1996. 360 с.
7. Татищев В.Н. История Российская с самых древних времен. Москва: Напечатано при Императорскомъ Московскомъ Ученостетете, 1773. Т. 2. 536 с.
8. Настюк А.А. Політика трансферу княжої влади в дохристиянський період та її вплив на динаміку становлення княжих родів. «Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2023 р. 32 Том. С. 100–112.
9. Шевченко А.Є., Кудін С.В. Настюк А.А. Становлення та розвиток влади в Київській Русі в IX–XII ст. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 468 с.
10. Полное Собрание Русских Летописей. Летопись по воскресенскому списку. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1856. Т. 7. 347 с.

11. Іван Власовський. Нарис історії Української Православної Церкви. Нью-Йорк: Репринтне видання. Том I 1998. 294 с.
12. Полное Собрание Русскихъ Летопись. Книга Степенная царского родословія С-Петербургъ: Типографія М.А. Александрова, 1908. Ч. 1. Т. 21. 342 с.
13. Войтович Л. В. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. 782 с.
14. Головченко В. Дипломатична історія України : підручн. Київ : Ніка-Центр, 2018. 420 с.
15. Войтович Леонтій. Княжа доба на Русі (837 – 1492). Том 1 Становлення Імперії Русь (837–1054). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. 590 с.
16. Микола Аркас. Історія України-Руси. Краків: «Накладом Ольги Аркасової». 1912. Друге видання. 424 с.
17. Орест Субтельний. Україна історія. Київ: «Либідь». 1993. 717 с.
18. Діанова Н. М. Історія релігії та церкви в Україні в національному та європейському контекстах : навч. посіб. для студентів спец. 032 «Історія та археологія» спеціалізації «Історія України у світовому контексті». Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 252 с.
19. Полное Собрание Русскихъ Летописей. Львовская летопись. Типографія М.А. Александрова, 1910. Ч.1. Т. 20. 418 с.